

Žemės mitema Vincio Mykolaičio-Putino poezijoje

EUGENIJUS ŽMUIDA

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje gilinamasi į mitinio pasaulėvaizdžio sluoksnį individualioje kūryboje – Vincio Mykolaičio-Putino poezijoje. Ji aptariama nuo ankstyvųjų iki vėlyvųjų eilėraščių, kuriuose reiškiasi žemės izotopija, manifestuojanti save deivės-meilužės-motinos simboliniu įvaizdžiu. Jame galima atpažinti ir animos archetipą, susijusį su moteriškumo poreikiu vyro psichikoje ir chtoniškąja baltų pasaulėjauta, kur moteriškasis pradas užėmė reikšmingą vietą ontologijoje. Žemės mitema aktyviai dalyvauja Mykolaičio-Putino poezijos probleminiame lauke, koreliuodama su apsisprendimo, pasirinkimo, dieviškumo dilemomis, lydinčiomis lyrinį subjektą ilgame ieškojimų kelyje. Žemės mitema funkcionuoja kaip savarankiškas įvaizdžių ir konotacijų kompleksas, išryškinantis lyrinio subjekto ontologines deklaracijas, kurios vėlyvojoje poezijoje (rinkiniai *Būties valanda*, *Langas*) ima aižėti ir prarasti turėtą stabilumą, atverdamos kitą ieškojimų kryptį, iš esmės priešingą daug metų vyravusiai pasaulėžiūrinei nuostatai.

RAKTAŽODŽIAI: poezija, folkloras, stilizacija, žemė, mitema, simbolis, mitas, archetipas, ontologiniai ryšiai, mirtis.

Išaugęs patriotinio pakilimo epochoje, valstiečių sūnus Vincas Mykolaitis-Putinas buvo persiėmęs meile gimtajam kraštui, romantiškai adoravo gamtą, svaajo ją poetiškai apdainuoti. Lietuviškos gamtos peizažų ir plačių panoramų paveikslus vaizdingai nutapė Maironis, tad pradedantiems poetams sunku buvo pasakyti ką nors nauja, nekartoti didžiojo dainiaus. Tai buvo visuotinė jaunos kartos problema – ištrūkti iš Maironio orbitos. 1904 metais atgavus spaudos laisvę, pasibaigė patriotinio angažavimosi laikotarpis, meilės tautai ir jos istorijai deklaravimas. Tautinei literatūrai reikėjo naujų formų, naujo turinio. Prasidėjo teminiai ir stilistiniai ieškojimai, pakrypę jau anksčiau kaimynų kraštuose madinga neoromantizmo linkme. Tautos siela glūdi liaudies kūryboje. Modernus menas privalo atsigręžti į folklorą ir naujoviška forma, naujovišku stiliumi perteikti tautos etninį savitumą bei unikalų žavesį – panašias idėjas anksčiau už kitus skelbė Juozapas Albinas Herbačiauskas ir Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, aktyviausi Krokuvos studentai. Jų teoriniams samprotavimams pritarė Marija

Pečkauskaitė, Ignas Šeinius ir kiti. Pirmieji naujojo stiliaus pavyzdžiais prabilo Liudas Gira – eilėraščių rinkiniais *Dul dul dūdelė* (1909), *Žalioji pievelė* (1911), *Laukų dainos* (1912) – ir Vincas Krėvė – *Dainavos šalies senų žmonių padavimais* (1912). Šių kūrinių, ištryškusių tarsi iš pačių liaudies šaltinių, poveikis buvo didžiulis. Atsivėrusiomis galimybėmis susižavėjo visas būrys pradedančių poetų – Zigmąs Gėlė (Gaidamavičius), Kazys Binkis, Julius Janonis, Jovaras, Kleopas Jurgelionis, Faustas Kirša ir kiti. Tarp jų buvo ir Mykolaitis-Putinas, 1911 metais debiutavęs *Šaltinėlyje*. L. Gira, ką tik įkūręs pirmąjį literatūrinį žurnalą *Vai-vorykštė*, atkreipė dėmesį į Mykolaičio-Putino talentą, žurnale publikavo atsiųstas eiles ir laišku paskatino jaunuolį pasiskaityti rusų romantiko Aleksandro Feto juvelyrinės lyrikos, Fiodoro Tiutčevo, Jurgio Baltrušaičio eilių, kuriose gamtos aprašymai įgauna filosofinio apmąstymo metmenų. Poveikį darė indų panteizmą ir lietuvių dvasingumą siejanti Vydūno dramaturgija, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailė, jungianti mitologinius klodus ir kosmoso erdves.

Mykolaičio-Putino ankstyvosios lyrikos spektras gana platus, neoromantinis susižavėjimas folkloru neužvaldė jo beatodairiškai, nenustelbė individualistinės, egocentrinės, netgi patriotinės problematikos, gamtai skirtų kūrinių nėra daug. Vis dėlto dainingas eilėraštis „Atsikėlei, žemele“ (pirmasis variantas – „Pabudai, gamtužėle“) priklauso prie pačių geriausių to meto lietuvių neoromantizmo poetinių laimėjimų. Grakščia mergelės – gamtužėlės alegorija poetas išreiškė nubundančio pavasario jaunatvišką nuotaiką, išsakė savo santykį su mitologiškai suvokiama gimtąja žeme, „amžinojo moteriškumo“ archetipu, kalbančiu apie meilės ilgesį, kūrybingai įsiliejo į tada labai madingą folkloro stilizacijos tradiciją:

Atsikėlei, žemele,
 Švelniaplaukio gegužio bučiuota,
 Margaspalviais žiedais vainikuota.
 Iš padangių ankstyvą dainelę
 Tau čirena linksmi vyturiai,
 Skamba, siaudžia žali pagiriai, –
 Atsikėlei, žemele.

Rasos veidą tau prausia,
 Lino plaukus vėjelis šukuoja,
 O saulutė močiutė myluoja
 Ir tau apdarą teikia gražiausią.
 O rytais, lyg mergaitė graži,
 Tu žibutėmis galvą puoši, –
 Rasos veidą tau prausia.

Puoškis, puoškis, skaisčioji,
 Į kvapius vainikus, žalumynus
 Tu paskleisk visus žiedus supynus,
 Kur gėlių pumpurėliuos nešioji.
 Stebuklingų jėgų sukurtais
 Tu ir mano svajonių žiedais
 Puoškis, puoškis, skaisčioji!¹

1914.IV.18 [1921, 1936]; VMP 1 91

Pirmąja koncentracija į asmeninį santykį su žeme–mergele–motina, gyvybės teikėja ir saugotoja, Mykolaitis–Putinas sukuria kertinį sandą savojoje būties sampratoje – žemės mitemą, kuri tampa pastoviu kūrybos motyvu ir ontologiniu dydžiu, reikšmingai dalyvausiančiu lyrinio subjekto dvasinėje raidoje. Akivaizdu, kad Mykolaičio–Putino žemės mitema, nusakanti jo vertybinę orientaciją, siejasi su archajiškąja metakultūra, iškart atsidurdama opozicijoje dangiškajam krikščioniškosios mergelės–motinos embleminiam įvaizdžiui, svarbiam religiniame mene ir visoje krikščioniškoje teosofijoje, su kuria poetas turėjo glaudžiausią kontaktą. Panteistiškai personifikuota gamta–mergelė–žemė eilėraštyje prisikelia, gegužio pabučiuota, po ilgo žiemos miego ir mėgaujasi mergautiniu rytu. Netolimoje ateityje laukia amžinojo rato pakopos – vaisiaus nokinimas, branda, derliaus džiaugsmas. Agrarinis kalendorinis mitas, išplitęs pasaulio mitologijoje, čia atkuriamas kaip folklorinis jaunamartės priešvedybinis ritualas, kuriam skirtas pulkas aptarnaujančio „personalo“, subtiliai sublimuotais erotiškais prisilietimais rengiantis ją šventai misijai – nėštumui. Lyrinis subjektas, pasirodantis paskutinėje strofoje, save įrašo į mergelės–gamtos adoruotojų eilę, „svajonių žiedų“ metafora užsimindamas apie savo individualią kūrybą, per kurią biologinė gyvybė pakylėjama ir sutapatinama su dvasingumu.

Taip atsiranda ryšys tarp žemės ir žiedo, kaip jos galutinio išsipildymo ir prasmės. Įdomu, kad žemės kaip „žiedkėlės“, „žiedeklės“ epitetas yra pats seniausias iš raštu užfiksuotų žemės epitetų – jis nurodomas Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybėse* (1698), tą patį epitetą kaip pastovų prie Žemynos vardo darbe *Aisčių Mater Deum* (1870) mini Wilhelmas Mannhardtas (Ūsaitytė 2000: 55). Ir nors epitetas neišgalėjęs liaudies dainose, „vis dėlto, atrodo, abejoti jo autentiškumu nėra pagrindo. Greičiausiai jis buvo apeiginių tekstų – maldų, kreipimosi formulių, užkalbėjimų – elementas, pabrėžiantis vegetacinės žemės galias“ (ten pat). Mykolaičio–Putino poezijoje tos vegetacinės žemės galios per

1 Čia pateikiama Mykolaičio–Putino kanonizuota, iš esmės trečioji (1936 m.) eilėraščio versija, tačiau 1914 metais publikuotas kūrinys „Pabudai, gamtužėle“ esmingai netransformuotas, išlaikyti jo semantiniai ir kompoziciniai principai.

žmogų transformuojasi į biologinę, vėliau – į dvasinę, kūrybinę energiją, kurios rezultatas nusakomas tuo pačiu žiedo įvaizdžiu. Taip žmogus, subjektas, įsilieja į amžiną gamtos ciklą, garantuodamas sau nenutrūkstamą galios šaltinį ir egzistencijos prasingumą.

Symbolistiniu laikotarpiu (jis prasideda daugmaž nuo 1921 metų) Mykolaičio-Putino lyrika tampa savarankiška poetine sistema, atitrūkstama nuo lietuviško konteksto, išeinama į universalių žmogiškų problemų epicentrą, herojus išvedamas į abstrakčią erdvę – tarp dangaus ir žemės, kalnų ir bedugnių, į simbolinius ieškojimų kelius, pasirinkimų kryžkeles. Eilėraštyje sąmoningai kuriama pirmapradė, tarytum mitinė aplinka, kurioje lyriniam subjektui reikia nustatyti savo ontologinius ryšius su svarbiausiais dydžiais: Dievu, žeme, dangumi, žmonija; „viršumi“ – „apačia“; gyvenimu – mirtimi; pajusti, kas yra sava, kas – svetima, suvokti egzistencijos prasmę ir beprasmybę, atrasti autentišką ir neautentišką buvimą, esmines vertybes – meilę, pasiaukojimą, tikėjimą, pasitikėjimą. Poetinė kalba sukuriama mitiniame universume ir išbandymų kelyje vyksta savęs pažinimas, identifikavimas, savosios tapatybės atskleidimas, gyvenimo prasmės ieškojimas. Taigi, viena vertus, lyrinis subjektas yra demiurgas, kuriantis savo pasaulį – reflektuojantis ir taip tveriantis poetinę visatą, kita vertus, jis yra neofitas, praeinantis iniciacijos ritualus, ribines išbandymų situacijas, kurios išaiškina subjektui jį patį, išmėgina žmogiškąsias savybes bei galimybes, apibrėžia individualius poreikius ir vertybinę orientaciją. Žemės mitema universalioje mitinės struktūros simbolistinėje lyrikoje įgyja ypatingos svarbos: ji aktyviai dalyvauja lyrinio „aš“ konfliktų dramoje kaip vertybinis poliūs. Bene vaizdingiausiai demiurgo kūrybą ir neofito pasikartojančių išbandymų situaciją iliustruoja garsusis ciklas „Viršūnės ir gelmės“ (1921), vienas dramatiškiausių Mykolaičio-Putino kūrinių, kuriame opoziciniai viršūnių ir gelmių, dangaus ir žemės simboliai išryškina pasirinkimo dilemą, vidinių balsų tarpusavio ginčą. Šiame cikle išskylantys sąlygiškos gamtos dariniai – kalnai, bedugnės, ežerai – simboliškai perteikia žmogaus vidinį prieštarumą, dvejonę, blaškymąsi ir froidistinę trimatę psichikos struktūrą. „Super ego“ imperatyvus balsas, sužadintas viršūnių aukštumos, lyrinį subjektą kreipia tobulybės link, skatina atsakyti žmogiškų silpnųjų, geismų, visą save subordinuoti siekiamybei, veržtis į aukštybėje spindintį idealą:

Parpulki, keleivi,
Ir kniūpsčias per akmenis slinki,
O alpstančią širdį
Laisvėjančia aistra gaivinki.
Sukruvintom rankom

Pro aštrias atolaužas stiebkis į priekį
 Ir smailą viršūnę, krauju prakaituodamas, sieki.

VMP 1 189

Iš priešingos pusės – iš apačios – vidurinis „aš“ yra traukiamas žemyn – atsiduoti nekonfliktinio buvimo palaimai, natūraliai gyvenimiškai aistrai. Šis gamtos balsas ateina iš žemės, iš vandens gelmių, simbolizuojančių pašamonės jėgas ir biologines gyvybės galias, kurios Zigmundo Froido sistemoje nusakomos terminu *Id*, o Mykolaičio-Putino eilėse – gimtosios žemės šauksmu, jos ilgesiu (trečiasis ciklo eilėraštis – „Ilgesys“):

Atsikvėpė žaliosios lankos ir našūs dirvonai
 Ir lūkesiu virpa, ir dega drauge su manim.
 Suglausiu sparnus ir nukrisiu ant tavo krūtinės,
 Tu žiede svajonių iš liūdesio mano taurės.
 Tegu mano viso gyvenimo skaudama gėla,
 Kaip puolanti žvaigždė, gyvybės kaitra sužerės.
 <...>

Už ką gi tave pamylėjau, tu žeme gimtoji,
 Kad jaudini sielą ir ilgesiu širdį kuri, –
 Ir skausmo atobalsiais mano krūtinėj vaitoji,
 Ir virpančioj ašaroj gėstančia saule žėri.

VMP 1 190–191

Tačiau kova dar nebaigta. Eilėraštyje „Įspėjimas“ vėl kalba negailestingas valios ir valdžios balsas, tvirtindamas, kad žemę reikia pamiršti, apie ją negalvoti, žeriami „apačių“ niekinimo stereotipai:

Atstoki, keleivi, nuo krašto uolos,
 Kai vėjas miglas į pakalnę suklos.
 Atstok, nusigręžk ir nežvelki žemyn,
 Paniekinto klonio melsvon prapultin.

VMP 1 191

Bet herojus jau yra nebe tas ciklo pradžios maksimalistas. Pažinęs viršūnės triumfą ir jos iliuziškumą, vienatvę, vidinį ištuštėjimą, ryšių netekimą ir kartą pasigedęs žemės bei suvokęs jos svarbą, daugiau nebepajėgus išsižadėti savo esminės dalies, animos ilgesio, globojančios motinos-žemės, kuri penktoje ciklo dalyje prabyla „Paskandinto varpo giesmė“:

Ir gilios, ir tamsios gyvenimo šaknys
 Draugėn susibėgo našioj mano įščioj
 <...>

Tu kelki į dangų nupuikusią galvą,
 Aš tavo gyvybės šaknų nepaleisiu:
 Pasaulis valdyti tik man... tik man...
 Tegul tavo žiedą išskaidrina saulė,
 Pradėtąjį vaisių tik aš išpenėsiu –
 Din dan... din-dan... din-dan...

VMP 1 192

Mykolaičio-Putino lyriką apskritai charakterizuoja tobulos harmonijos, vientisos būties ilgesys. Kaip ir mite, jo lyrikoje išbandymų kelias veda į priešybių neutralizavimą – konfliktas išsprendžiamas, randama sintezė, įsivyrąja pusiausvyra. „Viršūnių ir gelmių“ cikle ji perteikiama talpiu „gelmių dangaus“ įvaizdžiu, kuris išplėtojamas šeštojoje ciklo dalyje:

O kai prasiskyrė pakalnėj rūkų uždanga
 Ir žvilgančioj jūrėj nuslūgo sidabro banga,
 Mačiau, kaip apvirtęs dangus po uolos mano kojų
 Visas grožybes į atvertąją gelmę suklojo.

Ir jau ne viršuj spindi mėnuo ir žvaigždžių būriai,
 Tik žemėje mirga skaidrieji dangaus žiburiai –
 Ir jau ne padangėje kalnai į žydrį įsmigo,
 Tik žemėn apvirtę viršūnėmis gyly užmigo.

Būk sveikas gi, žemės bangoj atspindėjęs dangau!
 Tik tau savo dvasioj aš lūkesio žiedus rinkau.
 Paskėsiu tavy ir gyvensiu pasauliu kitu:
 Ir dangų, ir juodąją gelmę pasieksiu kartu.

VMP 1 192

Netrukus po „Viršūnių ir gelmių“ Mykolaitis-Putinas sukuria tris eilėraščius, skirtus žemei, – savotišką triptiką: „Žemei“ (1922), „Pavasario žemė“ (1923), „Džiaukis, žeme!“ (1923). Jame vyrauja žemės, jos grožio ir galių apologetika, sieja panašūs įvaizdžiai ir siužetiniai punktyrai, sugrupuoti apie gyvybės, augimo, žydėjimo procesą. Žemė personifikuojama kaip aistringa meilužė, kaip gimdanti ir maitinanti motina. Gyvybė kyla iš chtoninių gelmių, iš žemės kūno

ir minta juo, galiausiai atskleisdama savo iš žemės gaunamą dvasinį turinį, nusakomą žiedo metafora:

Pavasario žemė, kaip motinos krūtys,
 Silpnutei gyvybei nesigaili peno.
 Į širdį įsiėmė alkanos šaknys
 Ir pirmąjį šypsnį žiedais išlukšteno.
 „Pavasario žemė“; VMP 1 198

Bene geriausiai žemės temą išplėtoja siužetiškas, plačių kompozicinių užmojų ir drąsių erotinių metaforų kupinas pirmasis šio triptiko eilėraštis „Žemei“, išryškinantis poeto meilės ir kūrybos koncepciją, bene vaizdingiausiai visos Mykoliaičio-Putino kūrybos mastu atskleidžiantis žemės mitemą kaip vieną esminių pasaulėvaizdžio komponentų:

Graži ir galinga esi, nuodėmingoji žeme!
 Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu.
 Iš tavo gelmių sau vaivorykštės metmenis semia –
 Iš tavo krūtinės ir aš sau gyvybės imu.

Nuo juodbruvo veido saulėleidžio skarą nutraukus,
 Tu šiltą pavasario naktį manim apsvaigai:
 Jaučiu tavo plakančią širdį ir kvepiančius plaukus,
 Kaip galvą svaigina, lyg žydinčių pievų ūkai.

Raudonos aguonos nulinkę tau vyto prie kojų,
 Ant tavęs rausvi debesynai pakriko lengvai, –
 Susitelkė žvaigždės ir mėnuo padangėj sustojo,
 Kai šiltą pavasario naktį mane bučiavai.

Aplėbiau tave, kaip nė vienas apglėbt negalėtų,
 Įaugau tavin chaotingų geismų šaknimis.
 Kaip pasakos augalas kilsiu lig ruimų žvaigždėtų,
 O kraunamas žiedas tavąja gyvybe išmis.

VMP 1 199

Kūrinyms prasideda kreipiniu – lyg klasikinėje odėje, ir išties jį galima laikyti ode žemei, kuri apibūdinama epitetais „graži“, „galinga“, „nuodėmingoji“. Pastarasis epitetas yra aiški aliuzija į biblinį mitą ir moters, kūniškumo kaip nuodėmės

traktavimo tradiciją, tačiau eilėraštyje intonacija ne smerkianti, bet išaukštinanti. Nuodėmingoji žemė, amžinoji Ieva, yra nepaklusni sausiems dangaus įsakymams, nes tik su vadinamąja „nuodėme“ prasideda gyvybė, prasideda gyvenimas. Dėl to žemė pranašesnė už dangų („Tu praneši dangų savųjų žiedų skaidrumu“) – dangaus figūra pasirodo antroje eilutėje, primindama mums apie Mykolaičio-Putino lyrikos subjekto pasirinkimo įtampą (dangus ar žemė?) ir kartu teigdama sprendimą, tai yra norą likti su žeme. Antroje strofoje vyksta pasakiškas / mitinis meilės aktas tarp meiluzės-žemės ir kalbančiojo, kuris lyg pavirtęs milžinu, o gal žemė virtusi mylimąja moterimi – jis ir ji atsiduria arti vienas kito, atsiranda intymus kontaktas. Meilės judesių aprašyme keičiasi du vaizdavimo planai – realus ir fantastinis; skaitydami matome konkrečius besimylinčius kūnus („Jaučiu tavo plakančią širdį ir kvepiančius plaukus“) ir dviejų abstrakčių, archetipinių (vyriškojo ir moteriškojo) pradų jungtį. Konkretumo ir abstraktumo žaismė kuria pirmą mitinio akto įspūdį ir teigia universalų jo pobūdį: kiekviena moters ir vyro jungtis yra pasikartojantis gamtos stebuklas. Trečioje strofoje pasiekama suartėjimo kulminacija, kurią perteikia gamtinės metaforos: raudona aguonų spalva, pakrikę debesynai, kosminių kūnų – žvaigždžių ir mėnulio – stabtelėjimas. Paskutinė strofa įtvirtina amžiną žmogaus ir žemės sąjungą – tik „chaotingų geismų šaknimis“ įaugęs į žemę-moterį vyras pajėgus gyvenimui, kūrybai. Taip originaliai sukuriamas mitinio pasaulio medžio provaizdis, išskylantis ne tik šiame eilėraštyje. Neatsitiktinai poeto pasirinktas Putino slapyvardis yra viena jo hipostazių.

Žemės koncepciją naujais aspektais papildo istorinė mistinė drama „Nuvainikuota Vaidilutė“ (1926–1927). Už dvasinę būtį ir savo tautą reikia aktyviai kovoti. Gimtosios žemės dvasia sutampa su tautos dvasia, kurią reikia vaduoti iš konservatyviųjų jėgų. Herojus, pasiryžęs tarnauti gimtajai žemei, sukyla prieš dangų (prometėjizmo tema), nes yra tikras, kad pats dvasingumas kyla iš žmogaus ryšio su gamta. „Žemės dvasia“ dramoje tai patvirtina:

Tavoji meilė – ne dangaus žvaigždelė –
 ji – žemės-motinos aistringas šauksmas.
 Jinais gyvybės vaisių tyliai krauna,
 ji šitai žemei naują galią gimdo:
 ji mano išvadavimas ir laisvė.

VMP 3 351

Žemė turi išauginti kovotojus heraklius, kurie ją pačią vaduos. Žmogus augdamas yra arti žemės – motinos kūno, jis saugus ir laimingas. Bet vėliau, užaugęs ir savo misiją suvokęs, ryžtasi atsidėkodamas tarnauti gimtajai žemei, ir tas pagoniškas abipusis ryšys yra pakankamas būties prasmei užpildyti. Taigi dar

kartą, bet naujai išsipildo žmogaus–pasaulio medžio, išaugusio gimtojoje žemėje ir jai skiriančio savo darbus bei savo žiedus, mitologema:

Aš ateinu naujiems kūrybos žygiams,
 Aš atverčiu tautos gyvybės lapą.
 Aš Vaidilutės meilės pagimdytas
 Ir Žemės Dvasios ilgesio maitintas.

VMP 3 407

Apie 1927 metus išėjus rinkiniui *Tarp dviejų aušrų*, pabaigusiam simbolistinių Mykolaičio–Putino poezijos etapą, 1933 metais, pasirodžius romanui *Altorių šešėly*, o rašytojui pagaliau išsprendus savo vidinę dramą – pasitraukus iš kunigų luomo ir sukūrus šeimą, esmingai pasikeičia kūrybos pobūdis. Poezijos rinkinys *Keliai ir kryžkelės* (1936) bei romanas *Krizė* (1935) rodo mums visai kitą Mykolaitį–Putiną: iš eilių dingęs dramatiškumas, romanui trūksta įtampos, psichologinio įtaigumo. Šiuo laikotarpiu nėra nė vieno eilėraščio, kuris gvildentų žmogaus ir žemės temą. Ir tik karo bei pavojų debesims tvenkiantis virš Europos ir Lietuvos, į Mykolaičio–Putino lyriką grįžta nerimas, dramatiškumas, psichologinė įtampa, gyvenimo ir mirties apmąstymai. Tokiame kontekste vėl iškyla žemės įvaizdis – 1939 metų eilėraštyje „Kapas po liepa“. Trimatė Mykolaičio–Putino mėgta požemio (šaknų), žemės ir viršūnės (žiedo) struktūra čia modifikuota pagal tamsią mirties gaidą – mirusysis teturi vieną viltį sugrįžti į gyvenimą: sulaukti liepos šaknų apkabinimo ir vieną pavasarį vėl pražydėti „kvepiančiu žiedu“. Motinos žemės vaizdinys dabar sujungiamas su „motinišku“ liepos medžiu. Ir nors eilėraštyje vėl matome chtoninės metakultūros vitališkumą ir modernizuotą archajinio animizmo variantą, tačiau mirties tema, pakeitusi anksčiau šioje vietoje įprastą gimimo ir augimo temą, naikina panteistinės metamorfozės apoteozę – nežinomam kape gulinčiajam galimas sugrįžimas į gyvenimą žiedu tėra menka paguoda, kurios reikšmė nenustelbia bendros minorinės kūrinio nuotaikos. Šiuo atžvilgiu eilėraštyje „Kapas po liepa“ galėtume laikyti savotišku lūžio tašku žemės mitemos plėtojimo raidoje: lyrinio subjekto sąmonėje ima kerotis abejonė, ar amžinybė gamtinėje erdvėje pakankama, ar ji gali užtikrinti asmeninės būties stabilumą ir psichologinę ramybę.

Tais pačiais 1939 metais spalio mėnesį, dvidešimčia dienų vėliau, Mykolaitis–Putinas sukuria eilėraštyje „Į laisvą būty“, tęsiantį susimąstymą mirties tema: vietelė kalnelyje po liepa ima atrodyti kaip dvasinio nusiramino oazė, išsilaisvinimas nuo „juodo vargo naštos“, laukiamas poilsis.

1939–1944 metų Mykolaičio–Putino kūryba, sutelkta į rinkinį *Rūsčios dienos* (vokiečių karo cenzūra neleido jo spausdinti, tačiau keli šimtai egzempliorių iš

„Sakalo“ leidyklos vis dėlto slapta buvo išplatinti), paliesta pasaulio ir Lietuvos katastrofų. Nejaukus apokaliptinės žiemos šaltis persmelkia ne vieną kūrinį, mirtis tampa vienu pastoviausių leitmotyvų. 1943 metų eilėraštyje „Gimimas ir gyvenimas“ apmąstomas žmogaus neramus buvimas žemėje: po skausmingo motinos gimdymo – „apgaulingas kūdikystės sapnas“, toliau – neramios ir keistos jaunystės svajonės, kelionė pasaulin skelbiant negirdėtus žodžius ir nerimastingas mintis apie naują laimę, pagaliau – nusivylimas pasaulio abejingumu, grįžimas tėviškėn „prie balto klevo išraižytos vygės“ ir suvokimas, jog tikrasis gyvenimas prasidės išsivadavus iš šios žemės vystyklų, – anapus, kur jau yra motina ir tėvas:

Jis gimė baimėj ir skausme
 Su kryžiaus skaudama žyme.
 Gražins jį amžiams tobulai
 Nukritę žemės vystyklai.

VMP 3 371

Žemė, kaip matome, jau nėra globojanti, priglaudžianti, išnešiojanti, grąžinanti gyvenimui motina-gamta. Atvirkščiai – ji, kaip ir visas žemiškasis gyvenimas, yra riba, laikina kliūtis amžinybėn. Eilėraštyje vyrauja religiniai simboliai, krikščioniška gyvenimo ir mirties samprata. Susidūręs su realia mirtimi, prievarta, milijonų žmonių žūtėmis, Mykolaitis-Putinas, kaip ir ne vienas poetas tuo metu, apie mirtį ir amžinybę ima mąstyti biblinėmis kategorijomis. Toks perėjimas, be numanomų kitų, greičiausiai turi ir psichologinę motyvaciją. Chtoniškoji žemės, ciklinio gamtos vyksmo religija yra logiška, darni, amžina, iš esmės šviesi ir optimistiška. Tuo tarpu krikščionybė yra kančios, kentėjimų, aukų, kurių prasmė nežinoma, religija, tad natūralu, jog poetas karo, perversmų, susidorojimų, tremčių akivaizdoje pasirenka krikščionybę ir jos apokaliptinį laiką geriau atitinkančią simboliką. Ji dar ryškesnė keliomis dienomis vėliau sukurtame eilėraštyje „Mirtis“ – šie du kūriniai sudaro savotišką diptiką. Mirtis vėl vaizduojama kaip išsivadavimas iš „ankštų vystyklų“. Eilėraštis įdomus neįprasta naratoriaus strategija – kalbama iš ką tik mirusio perspektyvos: velionis stebi savo pakasynų gedulą, suklaupusias moteris, gėlių vainikus, laidotuvių eiseną, girdi varpus ir maldas. Bet šis stebėjimas – iš šalies, tai mirusiojo jau neliečia, nes „jis jau laisva nebe žemės dvasia“, kuriai „kas buvo, kas bus – vien džiugi dabartis“, ir kuri finalinėse eilutėse „spindulynuos išvysta / Atpirkimo šlove nuskaidrėjusį Kristų / Ir giedrius Olimpo dievus“ (VMP 3 373). Pirmą kartą Mykolaičio-Putino eilėraštyje pasirodo Kristaus vardas, o nusiramimas ir džiaugsmas, ilgai ieškota būties pilnatvė atrandami atsiskyrus nuo žemės ir

gyvenimo – anapusiniame pasaulyje. Transcendencija šiuo atveju reiškia peržengimą – išėjimą iš žemės rato.

Ar šis Mykolaičio–Putino pasaulėžiūrinis posūkis yra esminis, ar tik sunkaus laiko padikuotas, laikinas? Sovietinis ateistinis laikotarpis lietuvių kultūroje, kai religinė tematika virto tabu, apsunkena atsakymą. Mykolaitis–Putinas, kaip ir ne vienas tose sąlygose atsidūręs rašytojas, turėjo ieškoti naujos kalbos: iš vienos pusės – tokios, kuria įtiktų naujai ideologijai (ypač pirmuoju okupacijos dešimtmėčiu), iš kitos – ezopinės, kuria neužkliūtų ideologijai mėgindamas perteikti autentiškus išgyvenimus, jaudinančias mintis, užplūstančius jausmus.

Darbo, proletariato, žemdirbių adoracijos kultas, į kurį buvo privaloma atsiiepti, vėl Mykolaičiui–Putinui siūlė žemės temą. Ją suprimityvinus buvo galima pateikti kaip daugmaž neutralų kalbėjimą apie regeneracijos džiaugsmą, kuris neišvengiamai įgavo politizuoto sovietinio optimizmo prieskonį. *Sveikinu žemę* (1950) – taip Mykolaitis–Putinas pavadino patį silpniausią savo rinkinį, kuris vis tiek kliuvo literatūros prižiūrėtojams. „Be pavasario žiedų, saulės ir vėjo, žemę sveikina vienintelė beasmenė figūra – artojas. Bet ir šis artojas nieko nežino apie tai, kad į Lietuvos kaimą grįžo tarybų valdžia ir padarė galą dvarininkų ir buožių viešpatavimui, ištikimų Vakarų imperialistų tarnų – lietuviškų buržuazinių nacionalistų viešpatavimui“, – taip programinį rinkinio eilėrašį puolė Jonas Zinkus (1951: 32). Tuo laikotarpiu – 1946 metais – Mykolaitis–Putinas buvo sukūręs ištis menišką dviejų dalių eilėrašį žemės tema „Paskutinės giesmės žemei“, bet į minėtą knygą jo neįtraukė dėl suprantamos priežasties – eilėraštyje lyrinis subjektas ketina pasislėpti lyg grūdas žemėje nuo „speigo pasmėlusios šmėklos“, kuri galėjo būti suprasta kaip sovietinė tikrovė. Taigi čia žemės mitema Mykolaičio–Putino lyrikoje įgyja papildomų niuansų – motina–žemė tampa užuovėja nuo gyvenimo negandų, epochos absurdo, saugia vieta, į kurią galima išeiti iš apokaliptinės istorijos ir atsidurti amžinajame gamtos rate, įsijautus į vegetatyvines formas, su kuriomis praeinamas „mūkos kelias“ ir su kuriomis garantuota prisikėlimo tikimybė:

Veltui tu vėl mane žadini,
Rudenio prieblandos vėjau:
Savo gyvenimo radinį
Juodu žodžiu užkerėjau.

Būsiu dirvonų arimuose
Merdinti pasėlio sėkla.
Stūgaus man raudą užkimusią
Speigo pasmėlusi šmėkla.

Krito kaip žvaigždė gyvenimas –
Sukosi, šėlo ir blūdo.
Būsiu velėnoje penimas
Rudenį sėjamo grūdo.

Baigsis rūstus raganavimas
Mirusio kūno ir kraujo.
Grūdas velėnoje žavimas
Kelsis gyventi iš naujo.

Kelsiuos ir aš savo žodyje,	Garbinu žemę maitintoją,
Tapusiu siela ir kūnu.	Saldžius pavasario syvus.
Saulė stebuklą parodys,	Dulkės buity atgaivintoje
Grūdas velėnoį nežūna.	Būsiu per amžius aš gyvas.

VMP 2 50–51

Pirmą kartą lyrinis subjektas susiejamas su žiemkenčio mitu, turinčiu tūkstantmetę istoriją žmonijos dvasinėje kultūroje ir per Jėzaus Kristaus įvaizdį transformuotai pakartotu krikščionybėje. Abu šie metanaratyvai – ikikrikščioniškas žemdirbiškasis ir biblinis – eilėraštyje paliečiami. Tokia sintezė Mykolaičio-Putino poezijoje išskyla pirmą, bet ne paskutinį kartą. Šiuo kūrinio poetas kodų būdu nusako ir savo elgsenos programą, kurios iš esmės laikėsi, minimaliai prisitaikydamas prie tuometinės situacijos, pasitraukdamas į vidinę emigraciją ir išlaukdamas laiko, kai galės vėl prabilti tikru balsu.

Paskui gerą dešimtmetį žemės temos Mykolaitis-Putinas neliečia. Tuo metu vyrauja meilės, kūrybos, gyvenimo prasmės klausimai. Poetas vis dažniau gręžiasi į „amžinuosius“ mitologijos ir literatūros siužetus, seka, perfrazuoja, reflektuoja didžiuosius kūrėjų likimus (Bethoveno, Mocarto, Bodlero, Gėtės, Šekspyro, Don Kichoto, gladiatorių ir kt.). Pakilęs į universalius kultūros klodus, Mykolaitis-Putinas lyg nutolsta nuo gimtosios žemės mitemos, siekia save įprasminti pasaulio meno kontekste. Vis dėlto žemės mitema vėl ryškiai išskyla pačiais paskutiniaisiais poeto gyvenimo ir kūrybos metais, kai į refleksijas apie subjekto vertę ir jo santykius su pasaulio visuma ima skverbtis ir tampa dominuojančia mirties, nenoro išnykti, asmenybės skilimo, nueito kelio apmąstymų ir baugios nežinios problematika. Ypač nebūties, beženklio išnykimo perspektyva dramatinizavo prasmės klausimą ir aktualino transcendencijos apmąstymus. Vienas kertinių šio laikotarpio kūrinių – poema „Prometėjas“ (1958), kainavusi poetui nemaža nervų (kūrinio ilgai neleista publikuoti, jis neįtrauktas į leidžiamus *Raštus*). Priešpaskutinėje XIV poemos dalyje antikinės mitologijos herojus Prometėjas sako:

– O žeme!
 Tu vilčių ir skausmų gimdytoja!
 Tave iš juodo dumblo aš pakėliau
 Ir apšviečiau kaitria dievų ugnim,
 Ir Tartaro kančias aš dėl tavęs kentėjau.
 Dėl ko gi vėl širdis nerimsta
 Ir ilgesingas sielvartas man drumsčia kraują,
 Tad žengsiu vėl į mirtinguosius
 Ir vėl pradėsiu žygį naują.

Gal atsiras nauji dievai
 Ir vėl pasmerks mane kentėti
 Naujas kančias.
 Gal vėl plėšrusis naujo dievo aras
 Draskys krūtinę man
 Ir kepenis kapos.
 Tačiau nesunaikins
 Nei mano žemės ilgesio,
 Nei meilės
 Niekas niekadės! –

VMP 2 221

Čia stebime kaip ir atvirkštinį veiksmą – herojus ne semiasi jėgų iš žemės, bet ją pakelia, „apšviečia kaitria dievų ugnim“, kurią gauna iš dangaus. Taigi pradžia, gyvybė, šviesa ateina iš dangaus per tarpininką – Prometėją, kuris už tai nubaudžiamas ir turi kentėti Tartaro kančias. Prometėjas, su kuriuo tapatinasi poemos protagonistas, mito traktuotėje išskyla kaip pirmasis kūrėjas, pasiaukojimu ir kančia įveikiantis neišvengiamą priešišku jėgų antagonizmą, per kančią ir pasiaukojimą suteikiantis žemei prasmingą egzistenciją. „Prometeizmą aš suprantu kaip amžiną kovą prieš priespaudą, tironiją, kaip kentėjimą už daromą žmonijai gera ir kaip to kentėjimo būtinumą, sąlygą kūrybai, dvasiniam žmogaus tobulėjimui. Prometėjas – simbolis amžinos žmogaus kūrėjo kovos ir kančios kelyje į naujus kultūros laimėjimus, į amžinybę“, – aiškino poetas 1958 metais (VMP 10 360). Akivaizdu, kad Prometėjo įvaizdį ir funkcijas, jo kančią ir auką kartoja ir Kristus; pasak Evangelijos pagal Luką, jis taria: „Ugnį Aš nukėliau į žemę ir kaip norėčiau, kad ji jau liepsnotų!“ (Šventasis Raštas 1990: 170).

Mykolaičio-Putino atsigręžimas į dangų – ne atsitiktinis. Pasikeitė ir paties poeto santykis su Bažnyčia, kuri agresyvaus ateizmo sąlygomis tapo persekiojama ir niekinama². Suvokiančiajam krikščioniškąjį vertybių universumą ir ilgametį paveldą Europos dvasinėje kultūroje nesinorėjo su tuo taikytis, atvirkščiai – kilo noras priešintis, įtraukti krikščioniškojo meno tradiciją į savo kūrybos lauką, išplėsti jo teminį ir semantinį akiratį, suteikti daugiau prasmų bei sąlyčių su visuotine kultūra. Ankstyvojoje Mykolaičio-Putino poezijoje, taip pat simbolizmo laikotarpiu juntamas romantiškas maištas prieš krikščionybę, atsiribojimas nuo

.....

2 „Gyvenime jis elgėsi labai atsargiai: kiek kur galėdamas savo žodžiu palaikė krikščionių tikėjimą, savo aukomis paremdavo persekiojamą Kat. Bažnyčią, paprašė priimti jį atgal į Bažnyčią ir pripažinti bažnytine jo kadaise sudarytą civilinę santuoką, dėl kurios buvo ekskomunikuotas.

Atsižvelgdama į V. Mykolaičio elgesį pastaraisiais metais (turbūt, kad bolševikmečiu nebuvo nieko rašęs prieš katalikų tikėjimą), Bažnyčia jo prašymą patenkino“ (Grinius 1968: 259).

jos, indiferentiškumo deklaravimas (eil. „Nežinomam Dievui“, 1939). Dabar, pasakutinių dviejų dešimtmečių kūryboje, vyksta judėjimas priešinga kryptimi. Toltalaus ateizmo, religijos žeminimo ir niekinimo akivaizdoje Mykolaitis-Putinas suvokia, kad krikščionybė yra jo savasties dalis, yra išsakinijusi mąstyme bei pasaulio suvokime. Ir nors prometėjizmą dažnai įprasta traktuoti kaip romantiškojo maištininko emblema, vis dėlto Prometėjo ir Kristaus panašumas nėra atsitiktinis: jie abu aukojasi dėl kitų, dėl kito – žmogaus. Prometėjo siužete atsisakoma romantizmui būdingo egocentrizmo, svarbus tampa moralinis ryšys su kitu. To ryšio, kaip jau minėta, Mykolaitis-Putinas intensyviai ieškojo – dažniausiai per meną, menininkus, per pačią kūrybą ir tikėjamą kūrybos išganomąją misiją. Ir čia, reikia pažymėti, poetas sąmoningai suliečia meninės kūrybos ir religijos funkcijas, intencijas, išraiškos simbolius. Vietoj buvusios įtampos atsiranda suartėjimas. Tuo Mykolaitis-Putinas įsilieja į bendrą pasaulinės literatūros procesą, kuriame tyrinėtojai pastebi po tariamai radikalių lūžių palaiptą atsigręžimą į neigtą turinį, į tai, kam oponuota, radikalių naujovių įtraukimą į bendrą ir gana vientisą literatūros vagą³. Tai ypač akivaizdu eilėraštyje „Bachas. Mišios h-moll“, pačiame maištingiausiame (antsovietine prasme⁴) ir pačiame religingiausiame Mykolaičio-Putino eilėraštyje, perteikiančiame liturginių mišių, lydimų Johano Sebastiano Bacho vargonų muzikos, poetinį išgyvenimą.

Lyrinis subjektas ne pirmą kartą (nuo karo meto poezijos) nebejaučia priešiško dangui kaip dvasinių vertybių – krikščioniškų ir apskritai žmogiškų – simboliui, mąsto apie mirtį, amžinybę ir kūrybą kaip kančią, pasiaukojimą, vis labiau atitrūkdamas nuo chtoniškojo pasaulėvaizdžio ir persiorientuodamas į kitą, dangiškąjį polių, artimą krikščioniškajam. Pats Kristus įvaizdis ir jo istorija tiesiogiai pasirodyti, suprantama, esamomis sąlygomis poezijoje negalėjo (nors eilėraštyje „Bachas“ jį nesunku įsivaizduoti), tačiau metaforinės užuominos siūlo skaitytojui aiškias aliuzijas. Liturginių įvaizdžių vėlyvojoje Mykolaičio-Putino lyrikoje vis gausėjo, juos pritraukė mirties tema, kurią poetas kai kuriuose kūriniuose plėtojo krikščioniškų apeigų, lydimų bažnytinio meno, šviesoje. Jais ypač pažymėti muzikinėmis temomis parašyti kūriniai – „Parafrazės“ (Bethovenas; 1958), „Mocartas“ (1961), „Bachas. Mišios h-moll“ (1961). Juose vis koncentruojamasi į kūrėjo ir meno santykį, asmeninio išnykimo ir meninės transcendencijos, žmogiškumo

3 „<...> kultūrinėje Vakarų savivokoje daugiau tęstinumo negu radikalių kaitos. Panaši Vakarų kultūros raidos versija išryškėja ir George'o Steinerio tyrinėjimuose: „Fundamentalus žmogaus percepcijos istorijos lūžiai labai reti. <...> EPOCHINIAI LŪŽIAI MŪSŲ VADOVĖLIUOSE IR MUZIEJUOSE, atotrūkis tarp Viduramžių ir Renesanso arba tarp Švietimo ir Romantizmo yra gana sąlyginiai. Jie skaido kur kas gyvybingesnes pastovumo paraiškas“; – rašo Dalia Čiočytė (2005: 46).

4 Pirmoje publikacijoje 1966 metais cenzūros iškupiūruoti trys stambūs posmai. Visas kūrinys pirmiausia publikuotas emigracinėje spaudoje 1967 metais, bet jau po poeto mirties.

ir dieviškumo problemą. Dievybės klausimas dabar traktuojamas visiškai kitaip nei pirmųjų trijų dešimtmečių poezijoje, kai dievybė buvo kliūtis į kūrybinę laisvę ir moterį. Dabar dieviškumas suvokiamas kaip aukščiausia egzistencijos pakopa, prie kurios žmogus gali priartėti per kūrybą, meną, meilę. Filosofinėje poemoje „Žilvinas ir Eglė“ (1960), sukurtoje žinomiausios mūsų pasakos motyvais, pagrindinis kūrinio personažas gali būti išgelbėtas kito žmogaus meilės, jo aukos. Visiškai artimas tokiam santykiui ir stambus eilėraščių ciklas meilės tema „Rytų motyvais. Sekant Goethe“ (1961). Meilė tampa ontologiniu dydžiu – dalyku, palaikančiu egzistenciją. Šito palaikymo Mykolaičio-Putino lyrikos subjektui vis labiau reikia, nes senatvė, negalia ir čia pat esanti mirtis verčia ieškoti ryšio su kitu, herojus pats grįsti savo būtį jaučiasi nepajėgus. Atsiranda išpažinties, pokalbio intonacijų, padaugėja kreipinių. Cikle „Bodlero temomis“ (1964) paskutinėje dalyje „Nenoriu išnykti“ lyrinis subjektas taria:

Nenoriu išnykti
 Ir Dievo duotos man būties
 Nenoriu užkasti
 Šaltam drėgnam urve.
 Žinau, jei ne šiandien, tai ryt –
 Gal netrukus –
 Tas urvas, gilus ir besotis,
 Praris ir mane, ir tave.⁵

VMP 2 242

Žmogiškoji būtis duota Dievo, ne žemės. Žemė čia – kūnus kanibališkai ryjanti besotė anga, nuprasminanti egzistenciją. Iš jos nėra jokių perspektyvų sugrįžti į būtį, prisikelti koku nors pavidalu. Toks įsivaizdavimas, kaip matome, yra visiškai priešingas žemės-motinos-meilužės mitiniam vaizdiniui, vyravusiam ankstesnėje poeto kūryboje. Mirties akistatoje vyksta kardinali metamorfozė, inversija. Ji kardinali, bet susiformavusi pamažu – prielaidas buvo galima išvelgti prieškarinio ir karo metų eilėraščiuose. Vėlyvojoje lyrikoje dangiškoji sfera darosi artimesnė lyriniam subjektui. Transcendencija, tai yra mirties slenksčio peržengimas ir savo dvasinės būties išsaugojimas, siejama su antgamtinė dievybe. Įsivertinama iš esmės krikščioniška mirties ir nemirtingumo samprata.

Neatsitiktinai šalia Dievo vardo atsiranda ir šėtonas. Ciklas „Bodlero temomis“ baigiasi faustišku motyvu, kreipiniu į šėtoną, desperatišku kartojimu „nenoriu išnykti“:

.....

5 Pasirodžius rinkiniui *Langas* (1966) antroji eilutė „Ir Dievo duotos man būties“ pakeista „Ir savo šviesiosios būties“.

Aš tau atiduodu ir džiaugsmą, ir viltį,
 Ir aistrą, ir meilę, ir pyktį –
 Išnykti nenoriu –
 Nenoriu išnykti! – – –

VMP 2 243

Mykolaičio-Putino paskutinių dešimtmečių poezijoje formuojasi įsitikinimas, kad žmogus savo jėgomis nepajėgus susitaikyti su išnykimu, su mirties faktu, nepajėgus pats savęs „išganyti“. Tačiau apie mirtį negalvoti, jos nereflektuoti neįmanoma. Tokioje situacijoje renkamas du keliai. Vienas yra aštri saviironija (eil. „Gyvybės gyvatė“, „Priprato akys“, „Somnambulas“, „Sugrižo pūgos“ ir kt.), nusakanti agnostiškąjį santykį su būtimi ir kartu – nebūtimi. Ne viename eilėraštyje agnosticizmas perteikiamas neramaus, košmariško sapno aprašymu, kai iracionalios anapustinės jėgos veržiasi vidun, kėsina į gyvybę (eil. „Juodieji varnai“, „Kavalkada“, „Pavydas“, „Tvora“ ir kt.). Kitas kelias – teosofinis, savojo „aš“ atsisakymas ir patikėjimas save tam, kas yra didesnis ir galingesnis už žmogų, ateinąs iš kito, nežemiško pasaulio ir pasiimąs – išvaduojąs „šios žemės svečią“ iš „žemės vystyklų“, išvedąs „per žvarbią pūgą“, padedąs peržengti mirties slenkstį. Toks paskutinės kelionės motyvas ir savęs atidavimas vaizdingiausiai atsiskleidžia savotiškame eilėraščių diptike: „Į šventąją žemę“ (1963) ir „Vasario pūgoj“ (1964). Abiejuose lyrinis subjektas – nebejaunas tylus piligrimas, rūstus šios žemės keleivis – pasiramščiuodamas gumbuota lazda per gimtines laukus ir slėnius traukiantis į rytus, į šventąją⁶ žemę. Abiejų eilėraščių struktūra panaši: veiksmas vyksta dabar, bet trumpam apibendrinančia mintimi grįžtama atgal, į tai, kas buvo mylėta, kuo žavėtasi („Aš temstančio vakaro prošvaisčių / Ir rytmečio paukščių čiulbėjimo, / Ir meilės saldžių pažadų / Anądien buvau paviliotas“), ir vėl atkakliai keliaujama tolyn. Gyvenimas ir mirtis dabar atrodo kaip sesė ir brolis, lydintys į paskutinę kelionę, kur nebelieka skirties, kur akivaizdus kalbančiojo susitaikymas ar net nuolankumas. Tai ypač išryškinta eilėraščio „Vasario pūgoj“ paskutinėje strofoje:

Nykus, rūstus šios žemės svečias
 Aš žydrus tolius pamilau.
 Išvesk mane per žvarbią pūgą,
 Nežinomos lemties brolau.

VMP 2 260

Atsidavimas „nežinomos lemties broliui“ yra visą save, savo būtį patikintis kitam judesys, kuriame galime nujausti užkoduotai išsakomą kreipimąsi į Dievą.

.....

6 Sovietmečiu žodžiai „šventoji“, „šventasis“, „dievas“ visur buvo rašomi tik mažosiomis raidėmis.

Krikščioniška mirties suvokimo potekstė abiejuose eilėraščiuose labai stipri, ir tik ezopinės kalbos būtinumas užtemdo aiškesnę atsivėrimą, atviresnę deklaraciją ir, reikia pridurti, sukuria tam tikrą dviprasmiškumą. Ar išties Mykolaičio-Putino lyrikos subjektas savo ieškojimų ir gyvenimo kelią baigia, palikdamas gimtuosius klonius ir laukus, kaip piligrimas – kelione į Šventąją žemę, atsiduodamas į krikščioniškojo Dievo rankas? Žemės įvaizdžio, žemės mitemos analizė leistų taip manyti. Paskutinių dešimtmečių, taip pat prieškario bei karo metų lyrikos pavyzdžiai rodo vykstančią poetinę transformaciją. Žemės kaip amžinųjų gamtos jėgų, gimimo, augimo, vaisiaus brandinimo, žydėjimo, motiniškumo bei moteriškumo šlovinimas ir savo ontologinių ryšių deklaravimas, toks ryškus pirmaisiais dviem kūrybos dešimtmečiais, vėliau išnyksta, jį keisdamas ima ryškėti dangaus, jo galių, gyvybinių ir kūrybinių, išaukštinimas, ryšio su dangiškuoju dvasingumu paieška, galiausiai, ypač mirties akivaizdoje, – krikščioniškajai tradicijai artimas pasitikėjimas dieviškąja apvaizda.

Vietoj išvadų būtų galima pasakyti, kad žemės mitema Mykolaičio-Putino lyrikoje patiria kardinalią transformaciją. Nuo agrarinės, chtoniškosios pasaulėžiūros, kuriai sąmoningai poetas nori būti artimas pirmaisiais kūrybos dešimtmečiais, kalbėdamas apie savo lyrinio subjekto ryšį su žeme, judama krikščioniškosios pasaulėjautos, demonstratyviai ignoruotos jaunystėje, link. Žemės funkcijos lyrinio subjekto atžvilgiu keičiasi: ji netenka pirmiausia meiluzės, vėliau – ir motinos statuso; globa, kūrybos dovana ateina iš dangaus; žemė matoma kaip nudvasinta, netgi baugi, tamsiai mirčiai paruošta vieta. Išnykimo baimei priešindamasis poezijos žmogus ima ieškoti kontakto su kažkuo *kitu*, transcendentišku, nepavaldžiu mirčiai: iš pradžių – per meną, meilę, kūrybą, vėliau – tiesiogiai, tą *kitą* suprasdamas kaip už žmogų aukštesnę būtybę, kuri padėtų įveikti mirties slenkstį, išvestų į „pažadėtąją žemę“, kuri aiškiai nėra tolygi gimtajai žemei, bet daugiau dvasinė, religinė kategorija, anapusinė būtis. Išeinama iš saugaus ciklinio gyvybės rato į vienkryptį laiko judėjimą, kurio baigtis nepriklauso nei nuo žmogaus, nei nuo gamtos. Kalbant simbolių kalba – iš motinos žemės atsiduodama į tėvo dangaus rankas.

ŠALTINIAI

- VMP 1 – Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, t. 1: *Poezija*, Vilnius, 1989.
 VMP 2 – Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, t. 2: *Poezija*, Vilnius, 1990.
 VMP 3 – Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, t. 3: *Dramos*, Vilnius, 1998.
 VMP 10 – Vincas Mykolaitis-Putinas. *Raštai*, t. 10: *Estetika*, Vilnius, 2007.

LITERATŪRA

- Čiočytė Dalia 2005. Romantizmas ir krikščioniškoji Vakarų tradicija, *Literatūra*, Nr. 47(1), p. 46.
- Grinius Jonas 1968. V. Mykolaičio-Putino išsivadavimas, *Aidai*, Nr. 6, p. 259.
- Šventasis Raštas 1990. *Šventasis Raštas: Naujasis Testamentas*, Vilnius.
- Ūsaitytė Jurgita 2000. Žemės epitetas: tradicijų kaita, *Tautosakos darbai*, [t.] XII (XIX), p. 57–71.
- Zinkus Jonas 1951. Apie kai kuriuos ideologinius iškraipymus lietuvių poezijoje, *Komunistas*, Nr. 7, p. 32.

The Mythical Image of Earth in the Poems by Vincas Mykolaitis-Putinas

EUGENIJUS ŽMUIDA

Summary

The article is focused on a particular image in the poetry by Lithuanian poet Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967) – namely, the image of earth, which in the global mythology and in the Lithuanian folk tradition is as a rule personified as a universal Mother Goddess, patronizing love, rebirth, and fertility, and which is widely echoed in the neo-romantic and symbolist poetry of this author. In such poems as *Atsikėlei, žemele* [‘You Have Risen, Young Earth’], *Žemei* [‘To the Earth’], *Ilgesys* [‘Longing’] and others, this particular mythical meaning is poetically varied, e. g. the main character always stresses his strong tie with the mother-lover earth, which gives him birth and supports his living until he becomes able to create. The artist, the creator, is often depicted by Mykolaitis-Putinas as a tree, deeply rooted in the earth and spreading its branches up, with blossoms symbolizing the artist’s work. In this eternal circle of nature and life, the artist feels safe and happy. But later, the situation is to change. During the pre-war period and that of the WWII, this poetical mythic image of earth disappears from the Mykolaitis-Putinas’ poetry. Now the earth is associated with a grave, a dark and devouring hole (*Bodlero temomis* [‘Following Baudelaire’]). The image of heaven, on the contrary, becomes increasingly more important. In the poem *Prometėjas* [‘Prometheus’], the main character, a man, seeks inspiration and power in heaven, although having to suffer for it. The image of Prometheus is close to that of the Christ, who has also suffered for mankind. The divine power of awakening and creation is especially prominent in the poem *Bachas. Mišios h-moll* [‘Bach. Mass h-moll’]. Towards the end of his life, Mykolaitis-Putinas composed two poems, namely, *Į šventąją žemę* [‘To the Promised Land’] and *Vasario pūgoj* [‘In the February Snowstorm’], in which the main character leaves his native land, setting on a pilgrimage to the Promised Land and asking someone, called ‘the brother in destiny’, to help him to overcome the obstacles. During the Soviet times, it was impossible to talk and write on the religion-related issues. Therefore Mykolaitis-Putinas used Aesopian language, but it is still obvious that the poet keeps altering the image of earth and uses increasingly more numerous liturgical images in his poetry, approaching the Christian worldview, according to which the power of life and afterlife springs from the heaven, rather than from the earth.

Gauta 2013-02-25